

I skyrius DĖKINGA LIAUDIS

1672 metų rugpjūčio 20 dieną Hagos miestas, toks gyvas, toks švarus, toks maginantis, sakytum kiekviena diena būtų sekmadienis, Hagos miestas su savo ūksmingu parku, su didžiuliais medžiais, apklėtusiais gotikinius pastatus, su plačiais kanalų veidrodžiais, kuriuose atsispindi varpinės kone rytietiškais kupolais, Hagos miestas, Septynių Jungtinių Provincijų* sostinė, visos jo arterijos, tvino juodu ir raudonu skubančių, pridususių, įsiaudrinusių miestiečių srautu: jie bėgo – kas su peiliu prie diržo, kas su muškieta ant peties, kas su kuoka rankoje – į Beitenhofą, grėsmingą kalėjimą, kurio grotuotus langus dar ir šiandien galima pamatyti ir kur, chirurgo Tikelaro apkaltintas kėsiniu nužudyti, kamavosi Kornelis de Vitas, buvusio Olandijos didžiojo pensionarijaus** brolis.

Jeigu to laikotarpio ir ypač tų metų, kurių vidury pradedame savo pasakojimą, istorija nebūtų neatskiriama susijusi su ką tiktai

* Septynios Jungtinės Provincijos, arba Jungtinės Provincijos, – konfederacinė respublika, įkurta 1579 m. susivienijus septynioms šiaurinėms Nyderlandų provincijoms. Vėliau, įsigalėjus Olandijos provincijai, vadintos tiesiog Olandija. (Čia ir toliau vertėjos pastabos.)

** Didysis pensionarijus – aukščiausias Jungtinių Provincijų vykdomosios valdžios atstovas, atitinkantis ministrą pirmininką. 1653–1672 m. juo buvo Janas de Wittas, respublikinio valdymo šalininkas.

paminėtais dviem vardais, kelios tolesnės paaiškinamosios eilutės galėtų atrodyti įterptos be reikalo; bet mes pirmiausia išpėjame skaitytoją, seną bičiulį, kuriam pirmame puslapyje visada žadame malonumą ir toliau knygoje kaip įmanydami stengiamės laikytis žodžio; išpėjame, tarkim, savo skaitytoją, kad šis paaiškinimas būtinai reikalingas tiek mūsų pasakojamai istorijai nušviesti, tiek reikšmingam politiniam įvykiui, kurio fone toji istorija rutuliojasi, suprasti.

Kornelis, arba Kornelijus, de Vitas, Piuteno riuvardas*, tai yra šio krašto užtvankų prižiūrėtojas, buvęs Dordrechto, savo gimtojo miesto, burmistras ir Olandijos generalinių luomų deputatas, buvo keturiasdešimt devynerių metų, kai olandų liaudis, pavargusi nuo respublikos, tokios, kaip ją suprato Janas de Vitas, Olandijos didysis pensionarijus, užsidegė karšta meile štathalterio pareigybei**, kuri Olandijoje buvo visam laikui panaikinta nuolatinio įsaku, Jungtinėms Provincijoms primestu Jano de Vito.

Retai būna, kad aikštinga ir permaininga viešoji nuomonė už principo nematytų kokio nors žmogaus, taigi ir respubliką liaudis tapatino su rūsčiaisiais broliais de Vitais, tais Olandijos romėnais, nesiteikiančiais pataikauti tautos skoniui ir tvirtai remiančiais laisvę be pasileidimo ir gerovę be perviršio, o štathalterio pareigybę – su jaunučiu Vilhelmu Oraniečiu atlašia kakta, rimtu ir mąsliu veidu, kuriam jo amžininkai davė Tyliojo pravardę, perimtą būsimųjų kartų.

Abu de Vitai gerinosi Liudvikui XIV, nes jautė, kad šio moralinis autoritetas didėja visoje Europoje, be to, neseniai pajuto ir jo materialinę įtaką Olandijai dėl nuostabiosios Reino kampanijos***

* Riuvardas – olandų pareigūnas, valdęs tam tikrą sritį ir turėjęs teisinės galios, atitinkantis vokiečių fogtą.

** Štathalteris – XV–XVIII a. Europos šalių vykdomosios valdžios pareigūnas, turėjęs didelius įgaliojimus. Jungtinėse Provincijose ši pareigybė teko Oraniečių-Nasau dinastijos atstovams. 1672 m. juo tapo Vilhelmas III Oranietis.

*** 1672 m. balandžio mėnesį Liudvikas XIV paskelbė karą Jungtinėms Provincijoms, o tų metų birželį jo kavalerija perėjo Reiną, vedama toliau minimo grafo de Gišo (de Guiche).

sėkmės, išgarsintos romano herojaus grafo de Gišo ir apdainuotos Bualo, kampanijos, per tris mėnesius palaužusios Jungtinių Provincijų galybę.

Liudvikas XIV nuo seno buvo olandų priešas: šie jį ižeidinėjo arba išjuokdavo kaip įmanydami, tiesa, beveik visada į Olandiją pabėgusių prancūzų lūpomis. O tautinė savigarpa padarė iš jo respublikos Mitridatą*. Taigi prieš brolius de Vitus kilo dvejobas bruzdėjimas, plaukiantis tiek iš aršaus pasipriešinimo valdžiai, nepataikaujančiai tautos skoniui, tiek iš nuovargio, būdingo visoms nugalėtoms tautoms, besiviliančioms, kad kokiam nors kitam vadui pavyks jas išgelbėti nuo žlugimo ir gėdos.

Tas kitas vadas, jau pasirengęs pasirodyti, jau pasirengęs varžytis jėgomis su Liudviku XIV, kad ir koks didis likimas ateityje šio laukė, buvo Vilhelmas, Oranės princas, Vilhelmo II sūnus ir – per Henrietą Stiuart – Anglijos karaliaus Karolio I anūkas, tylus vaikas, kurio šešėlis, kaip jau sakėme, šmėkščiojo už štathalterio pareigybės.

Šis jaunuolis 1672 metais buvo dvidešimt dvejų. Jo auklėtojas Janas de Vitas auklėjo jį, siekdamas padaryti princą tiesiog geru piliečiu. Iš meilės tėvynei, kuri buvo didesnė už meilę mokiniui, nuolatinis įsakas jis buvo atėmęs jam viltį tapti štathalteriu. Bet Dievas juokiasi iš pasitikinčių savimi žmonių, kurie čia iškelia, čia nuverčia žemiškąją valdžią, nesitardami su dangaus Karaliumi; taigi Jo valia dėl olandų įgeidžio ir Liudviko XIV įkvepiamo siaubo didžiojo pensionarijaus politika ką tikrai pasikeitė: buvo panaikintas nuolatinis įsakas ir atkurta štathalterio pareigybė Vilhelmui Oraniečiui, dėl kurio Jis turėjo savo planų, kol kas slepiamų tolimos ateities miglose.

Didysis pensionarijus nusileido savo bendrapiliečių valiai; bet Kornelis de Vitas buvo labiau užsispyręs, ir nors oranžistų** pleb-

* Mitridatas – Ponto karalius, gyvenęs II–I a. pr. Kr., pavojingiausias romėnų priešas.

** Oranžistai – Oraniečių (nuo Oranės, arba Oranžo, kunigaikštystės) dinastijos šalininkai.

sas, apgulęs jo namus Dordrechte, grasino jam mirtimi, atsisakė pasirašyti aktą, atkuriantį štathalterio pareigybę.

Tik maldaujamas verkiančios žmonos pagaliau jį pasirašė, tačiau prie savo vardo pridūrė dvi raides: V. C. (*vi coactus*), o tai reiškia „jėga priverstas“.

Tikras stebuklas, kad tą dieną jis nebuvo savo priešų užpultas.

O Janui de Vitui, nors jis nusileido bendrapiliečių valiai greičiau ir lengviau, tai neišėjo į gera. Po kelių dienų jis tapo pasikėsavimo nužudyti auka. Buvo subadytas peiliu, bet nuo žaizdų nemirė.

Oranžistams reikėjo ne šito. Gyvi broliai buvo amžina kliūtis jų planams; taigi jie staiga pakeitė taktiką ir, laikinai atsižadėję ankstesniosios, tai, ko negalėjo padaryti durklu, pamėgino įvykdyti griebdamiesi šmeižto.

Gana retai pasitaiko, kad reikiamą akimirką Dievui po ranka atsirastų didis žmogus, galintis įvykdyti žygdarbį, ir kaip tik todėl, kai per atsitiktinumą viskas taip laimingai susiklosto, istorija tą pat akimirką įrašo išrinktojo žmogaus vardą ir paveda juo gėrėtis būsimosioms kartoms.

Bet kai į žmonių reikalus įsikiša velnias, kėsindamasis sužlugdyti kieno nors gyvenimą ar sugriauti imperiją, tik labai retais atvejais jam po ranka kaipmat neišdygsta koks nors menkysta, kuriam tereikia šnibžtelėti ausin vieną žodį, kad jis tuojau pat imtųsi darbo.

Šis menkysta, kuris tomis aplinkybėmis buvo pasiruošęs tapti piktosios dvasios įrankiu, vadinosi, kaip jau, regis, sakėme, Tikelaras ir iš profesijos buvo chirurgas.

Jis nuėjo pranešti, kad Kornelis de Vitas, apimtas nevilties – tai, beje, rodė ir jo prierašas – dėl nuolatinio įsako panaikinimo ir užsidedęs neapykanta Vilhelmui Oraniečiui, pavedė užduotį vienam galvažudžiui išvaduoti respubliką nuo naujojo štathalterio ir kad tas galvažudys yra jisai, Tikelaras, bet, užkankintas sąžinės

priekaištų jau vien nuo minties, ko jo prašoma, bemeilija nusikaltimą atskleisti negu įvykdyti.

Dabar įsivaizduokim, koku įniršiu pratrūko oranžistai, išgirdę naujieną apie sąmokslą. Fiskalinis prokuroras liepė suimti Kornelį jo namuose 1672 metų rugpjūčio 16 dieną; Piuteno riuvardas, kilnisus Jano de Vito brolis, Beitenhofo menėje kentė parengtinius kankinimus, skirtus išplėsti iš jo, kaip iš kokio niekšingiausio nusikaltėlio, prisipažinimą apie tariamąjį sąmokslą prieš Vilhelmą.

Tačiau Kornelis buvo ne tik didžios dvasios, bet ir kilnios širdies. Jis priklausė prie tos padermės kankinių, kurie, turėdami politinius įsitikinimus, kaip jų protėviai turėjo religinius, kentėdavo su šypsena, ir per kankinimus tvirtu balsu deklamavo, pabrėždamas skiemenis pagal eilėraščių metrą, pirmąjį Horacijaus „Justum et tenacem“* posmą, nieko neprisipažino ir išsekino ne tik budelių jėgas, bet ir jų fanatizmą.

Teisėjai, šiaip ar taip, atmetė bet kokius kaltinimus Tikelarui, o Korneliui vis tiek paskelbė nuosprendį, kuriuo jis neteko visų pareigų ir visų titulų, turėjo atlyginti teismo išlaidas ir būti ištremtas iki gyvos galvos iš respublikos teritorijos.

Toks nuosprendis ne tik nekaltam, bet ir didžiam piliečiui bent iš dalies turėjo patenkinti liaudį, kurios interesams Kornelis de Vitas visą laiką buvo atsidavęs. Tačiau, kaip pamatysime, šito nepakako.

Atėniečiai, gerokai pagarsėję nedėkingumu, šiuo požiūriu neprilygo olandams. Aristidą jie viso labo ištrėmė.

Janas de Vitas, vos tik išgirdęs šnekas apie broliui pateiktą kaltinimą, pasitraukė iš didžiojo pensionarijaus pareigų. Už atsidavimą kraštui ir jam buvo taip pat vertai atmokėta. Savo rūpesčius ir skaudulius – vienintelį atlygį, kuris paprastai tenka doriems

* Horacijus, *Giesmės*, III, 3: Teisingam žmogui, siekiose atkakliam, / sugriauti tvirtą jo nusistatymą / negali nei piliečių aistros, / nei susiraukęs tirono veidas... (H. Zabulio vertimas).

žmonėms, nusikaltusiems tik tuo, kad darbavosi tėvynės labui pamiršdami patys save, – jis slėpė tarp keturių sienų.

Tuo metu Vilhelmas Oranietis, skubindamas įvykius visom turimom priemonėm, laukė, kad jį stabu pavertusi liaudis padarytų iš abiejų brolių lavonų laiptus, kuriais jis galėtų užlipti į štathalterio sostą.

Taigi 1672 metų rugpjūčio 20 dieną, kaip sakėme pradėdami šitą skyrių, visas miestas bėgo į Beitenhofo aikštę pasižiūrėti, kaip iš kalėjimo išeis Kornelis de Vitas, keliaujantis tremtin, ir kokius pėdsakus šio vyro, kuris atmintinai mokėjo Horacijų, tauriame kūne paliko kankinimai.

Skubame pridurti, kad ne visa šita minia, plaukianti į Beitenhofą, plaukė tenai turėdama nekaltą ketinimą dalyvauti reginyje: daugelis jos gretose troško suvaidinti ar veikiau pakartoti vaidmenį, kuris jiems atrodė nevykusiai atliktas.

Norime pasakyti, budelio vaidmenį.

Tiesa, būta žmonių, kurie bėgo be tokių priešiškų ketinimų. Jiems rūpėjo tik reginys, paglostantis minios savimeilę: juk visada patrauklu matyti į purvą įmintą žmogų, kuris ilgą laiką stovėjo aukštai iškelta galva.

Ar šis Kornelis de Vitas, bebaimis vyras, kaip buvo kalbama, dabar nėra kalinys, palaužtas kankinimų? Ar žmonės nepamatys jo išbalusio, kruvino, sugėdinto? Ar tai ne puikus triumfas šiai buržuazijai, graužiamai pavydo gerokai labiau už liaudį, triumfas, kuriame turėtų dalyvauti kiekvienas padorus Hagos pilietis?

Be to, sakė sau kurstytojai oranžistai, mikliai įsimašę į visą šią minią, kuria tikėjosi manipuluoti kaip aštriu ir kartu buku įrankiu, ar kelyje nuo Beitenhofo iki miesto vartų nepasitaikys progelės mesti saują purvo ar net kelis akmenis į Piuteno riuvardą, kuris štathalterio pareigybę Oranės princui pripažino tik *vi coactus* ir, negana to, norėjo, kad jis būtų nužudytas?

O ką jau kalbėti apie tai, pridurdavo pikčiausi Prancūzijos priešai, kad jeigu žmonės Hagoje būtų ne iš kelmo spirti, jie neišleistų

Kornelio de Vito tremtin, nes jis, atsidūręs svetur, vėl ims regzti su Prancūzija visokias intrigas ir kartu su didžiuoju piktadariu broliu Janu gyvens iš markizo de Luvua* aukso.

Galima nujauti, kad, šitaip nusiteikę, žiūrovai veikiau bėga, negu eina. Štai kodėl Hagos gyventojai taip greitai kurnėjo Beitenhofo link.

Tarp tų, kurie labiausiai skubinosi, bėgo ir dorasis Tikelaras – verdančia pykčiu širdimi, bet galvoje neturėdamas jokio plano, – oranžistų rodomas kaip sąžiningumo, patriotizmo ir krikščioniško gailėstingumo pavyzdys.

Šitas lemtas piktadarys, pagražindamas savo pasakojimą visokiais išmonės žiedais ir vaizduotės perlais, dėstė, kaip Kornelis de Vitas mėginęs palaužti jo dorybę, kokias sumas jam žadėjęs ir kokias velniškas pinkles iš anksto rezgęs, kad pašalintų nuo jo, Tikelaro, kelio visas kliūtis nužudyti Oranės prinčą.

Sulig kiekvienu jo kalbos sakiniu, godžiai gaudomu prastuomenės, pasigirsdavo liepsningos meilės princui Vilhelmui sūksniai ir aklo įniršio prieš brolius de Vitus riksmi.

Prasčiokai keikė nepatikimus teisėjus, kurių sprendimas leido sveikam išnešti kailį tokiam baisiam nusikaltėliui, koks buvo piktadarys Kornelis.

Keli kurstytojai tyliai murmėjo:

– Jis iškeliaus! Paspruks nuo mūsų!

O kiti atsiliepdavo:

– Scheveningene jo laukia laivas, prancūzų laivas. Tikelaras jį matė.

– Šaunusis Tikelaras! Dorasis Tikelaras! – chorą šaukė minia.

– Negana to, – kalbėjo vienas balsas, – Korneliui bėgant išsi-
gelbės ir Janas, ne mažesnis išdavikas už savo brolių.

– Ir tie du niekšai pravalgys Prancūzijoje mūsų pinigus, pinigų už mūsų laivus, už mūsų arsenalus, už mūsų laivų statyklas, parduotas Liudvikui XIV.

* Markizas de Louvois – Liudviko XIV karo ministras.

– Neleiskim jiems pasprukti! – pasigirdo pažangesnio už kitus patrioto balsas.

– Į kalėjimą! Į kalėjimą! – kartojo choras.

Ir sulig tais šauksmais miestiečiai leidžiasi dar greičiau bėgti, muškietos užtaisomos, kirviai žvilga, o akys liepsnoja.

Tačiau smurto dar nebuvo griebtasi, ir kavalerijos rikiuotė, sauganti Beitenhofo kalėjimo prieigas, liko abejinga, bejausmė, tyli, savo šaltakraujiškumu dar grėsmingesnė už visą tą miestiečių minią su riksmis, bruzdesiu ir grasinimais; raitininkai stovėjo suakmenėję, stebimi savo vado, Hagos kavalerijos kapitono, kuris laikė špagą ištrauktą iš makščių, bet nuleistą ir smaigaliu įremtą į balnakilpės kampa.

Šis būrys, vienintelė kalėjimą ginanti užtvara, savo laikysena ramdė ne tik pakrikas ir triukšmingas liaudies mases, bet ir miesto gvardijos dalinį, kuris, pastatytas prie Beitenhofo kalėjimo tvarkai palaikyti kartu su kavalerijos būriu, rodė maištininkams pavyzdį kurstomai šaukdamas:

– Tegyvuoja Oranietis! Šalin išdavikus!

Visa laimė, kad Tilis ir jo raitininkai prilaikė vadžias visiems šiems miesto kareivoms; bet netrukus, įaudrinti savo pačių riksmų ir nesuprasdami, jog drąsą galima rodyti ir tylomis, jie nusprendė, kad raitininkų tylėjimas reiškia neryžtingumą, ir žengė kalėjimo link, patraukdami paskui save visą prastuomenę.

Bet tada grafas de Tilis vienas išjojo priešais juos ir viso labo pakėlęs špagą surauktais antakiais tarė:

– Ei, garbieji miesto gvardiečiai, kur jūs traukiate ir ko norite? Miestiečiai sumojavo muškietomis ir vėl sušuko:

– Tegyvuoja Oranietis! Mirtis išdavikams!

– Tegyvuoja Oranietis? Tebūnie! – tarė de Tilis. – Nors man labiau patinka linksmi, o ne rūškani veidai. Mirtis išdavikams? Kaip sau norite, kol norus reikšite vien šauksmais. Galit šaukti, kiek tik patinka, „mirtis išdavikams!“; bet jeigu iš tikrųjų mėginsite jiems atimti gyvybę, aš esu čia, kad tam sutrukdyčiau, ir sutrukdysiu.

Paskui, pasisukęs į savo vyrus, paliepė:

– Ginklus aukštyn, kariai!

Tiksliai ir ramiai įvykdę komandą, Tilio kariai bemat privertė miesto gvardiją ir liaudį atsitraukti, ir išvydęs, kokia kilo sumaištis, kavalerijos karininkas nusišypsojo.

– Nagi, nagi, – tarė jis pašaipiu tonu, būdingu tik kariškiams, – nusiraminkit, miestiečiai. Mano kariai neiššaus nė šūvio, bet ir jūs nežengsite nė žingsnio kalėjimo pusėn.

– Ar žinote, pone karininke, kad mes turime muškietas? – sušuko persiutęs miesto gvardijos vadas.

– Kurgi ne, aš ir pats matau, kad jūs turite muškietas, – atsakė Tilis, – jos vis blykčioja man prieš akis, bet ir jūs įsikalkit į galvą, kad mes turime pistoletus, kad pistoletui vienas juokas ir penkiasdešimt žingsnių atstumas, o jūs stovite vos už dvidešimt penkių.

– Mirtis išdavikams! – suriko neviltin puolusi gvardijos kuopa.

– Gana! Jūs kartojate tą patį kaip užvesti, – suburbėjo karininkas, – nusibodo!

Ir jis grįžo į savo vietą būrio priešakyje, o tuo tarpu sambrūzdis aplink Beitenhofą vis didėjo.

Tačiau įsikarščiausi liaudis nežinojo, kad tuo metu, kai jau uodė vienos iš savo aukų kraujo kvapą, kita, tarytum skubėdama pasitikti savo likimo,ėjo į Beitenhofą per šimtą žingsnių nuo aikštės, kur būriavosi žmonės ir stovėjo raitininkai.

Iš tikrųjų, Janas de Vitas, ką tik tai su tarnu išlipęs iš karietos, ramiai pėsčiomis žingsniavo per kiemą priešais kalėjimą.

Jis prisistatė sargui – šis, beje, jį pažinojo – ir pareiškė:

– Sveikas gyvas, Grifiusai, atėjau išvežti iš miesto savo brolio Kornelio de Vito, nuteisto, kaip žinai, ištremti.

Sargas, lyg koks dresuotas lokys, išmokytas atidaryti ir uždaryti kalėjimo duris, jį pasveikino ir, įleidęs į pastatą, duris vėl užrakino.

Už dešimties žingsnių Janas de Vitas sutiko gražią septyniolikos aštuoniolikos metų merginą fryzės kostiumu, ir ji padarė žavingą reveransą; suėmęs delnu jai smakrą, jis paklausė:

- Sveika gyva, geroji ir gražioji Roza. Kaip laikosi mano brolis?
- Ak, pone Janai, – atsakė mergina, – aš bijau ne dėl tų skriaudų, kurios jam buvo padarytos: tos skriaudos baigėsi.
- Tai ko gi tu bijai, gražioji mergaitė?
- Bijau tos skriaudos, kurią jam norima padaryti, pone Janai.
- O taip! – atsiduso Janas de Vitas. – Šita liaudis, ar ne?
- Girdite ją?
- Iš tikrųjų, ji labai įsiaudrinusi. Bet kai mus pamatys, galbūt aprims: juk mes jai visada darėme tik gera.
- Tai, deja, nieko nereiškia, – sušnabždėjo mergina ir pakludama tėvui, davusiam jai įsakmų ženklą, nuėjo šalin.
- Taip, vaikeli. Tu sakai tiesą.
- Paskui, eidamas toliau savo keliu, jis tyliai sau pasakė:
- Štai mergaitė, kuri veikiausiai net nemoka skaityti, taigi nieko nėra skaičiusi, o ką tiktai vienu žodžiu apibendrino visą pasaulio istoriją.
- Ir vis toks pat ramus, tik kiek liūdnesnis negu čia įžengdamas, buvęs didysis pensionarijus toliau keliavo į brolio kambarą.

II skyrius

BROLIAI

Kaip nuojautos kamuojama sakė gražioji Roza, kol Janas de Vitas lipo akmeniniais laiptais, vedančiais į brolio Kornelio kamerą, miestiečiai kaip įmanydami stengėsi nustumti jiems kliudantį Tilio būrį.

Tai matanti liaudis, sveikindama gerus savo milicijos ketinimus, iš visos gerklės rėkė:

– Tegyvuoja miestiečiai!

O ponas de Tilis, ne tik ryžtingas, bet ir apdairus, ginamas pasirengusių šauti savo eskadrono pistoletų, derėjosi su šia miestiečių kuopa, stengdamasis jai išaiškinti, kad valdžios įsakymu jam pavesta su trimis kuopomis saugoti kalėjimo aikštę ir aplinkines gatves.

– Kam tas įsakymas? Kam saugoti kalėjimą? – šaukė oranžistai.

– Oo, – atsakė ponas de Tilis, – štai dabar jūs klausinėjate daugiau, negu galiu atsakyti. Man buvo liepta: „Saugokite“, ir aš saugau. Jūs patys, ponai, esate beveik kariškiai ir turite žinoti, kad dėl įsakymo nesiginčijama.

– Bet jums šis įsakymas duotas, kad išdavikai galėtų palikti miestą!

– Galimas dalykas, nes išdavikai nuteisti ištremti, – atsakė Tilis.

– Bet kas davė tokį įsakymą?

- Valdžia, kas gi daugiau!
- Valdžia mus išdavė.
- Apie tai nieko nežinau.
- Ir jūs pats mus išdavėte.
- Aš?
- Taip, jūs.
- Mat kaip! Supraskit, ponai miestiečiai, ką aš galėčiau išduoti? Valdžią? Aš negaliu išduoti valdžios, nes esu jos samdomas ir tiksliai vykdu jos įsakymus.

Ir tada, kadangi grafas buvo visiškai teisus ir jo atsakymas neginčytinas, pasigirdo dar garsesni riksmas ir grasinimai; baisingi riksmas ir grasinimai, į kuriuos grafas atsiliepė kaip galima mandagiau.

– Bet, ponai miestiečiai, dėl Dievo meilės, nuleiskit savo muškietas. Viena iš jų gali netyčia iššauti, ir jei šūvis sužeistų kurį nors iš mano raitininkų, mes paklotume du šimtus jūsų vyrų, bet mums tai būtų menkas džiaugsmas, o jums tuo labiau, turint galvoje, kad to nenorite nei jūs, nei aš.

– Jei taip padarytumėt, – sušuko miestiečiai, – mes irgi paleistume į jus ugnį.

– Taip, bet nors jūs, paleidę ugnį, išmuštumėte mus visus aliai vieno, jūsiškiai, žuvę nuo mūsų rankos, vis tiek neprisikeltų.

– Tai užleiskit mums aikštę, pasielgsite kaip geras pilietis.

– Pirmiausia, aš nesu pilietis, – atkirto Tilis, – aš esu karininkas, o tai visai kas kita. Be to, aš esu ne olandas, o prancūzas, ir tai dar didesnis skirtumas. Taigi pripažįstu tik valdžią, kuri mane samdo. Atneškite jos įsaką pasitraukti iš aikštės, ir aš tą pat akimirką apsigrėšiu, juolab kad man viskas čia įgriso iki gyvo kaulo.

– Taip, taip! – sušuko šimtas balsų, o prie jų akimirksniu prisidėjo dar penki šimtai. – Eime į rotušę! Eime pas deputatus! Pirmyn!

– Na ką gi, – sumurmėjo Tilis, žiūrėdamas, kaip aršiausieji skuba iš aikštės, – eikit reikalauti rotušėje niekšybės ir pamatysite, ar gausite, ko norite, eikit, brolyčiai, eikit.

Orusis karininkas kliovėsi magistrato garbe, kaip magistratas kliovėsi jo, kaip kario, garbe.

– Klausykit, kapitone, – sušnabždėjo grafui į ausį vyresnysis leitenantas, – tikiuosi, deputatai nesutiks patenkinti šitų bepročių reikalavimo ir net atsiųs mums šioki toki pastiprinimą. Manau, tai nepakenktų.

O Janas de Vitas, kurį, persimetusį keliais žodžiais su kalėjimo sargu Grifiusu ir jo dukteria Roza, palikome kopiantį akmeniniais laiptais, jau buvo atėjęs prie kameros, kur ant čiužinio gulėjo jo brolis Kornelis, fiskalinio prokuroro paliepimu, kaip jau sakėme, iškentęs parengtinį kankinimą.

Teismui priėmus nuosprendį kalinį ištremti, papildomų kankinimų neberekėjo.

Kornelis, išsitiesęs ant lovos, sulaužytais riešais, sutraiškytais pirštais, nieko neprisipažinęs, nes nusikaltimo nebuvo padaręs, po tris dienas trukusių kančių pagaliau lengviau atsikvėpė, sužinojęs, kad teisėjai, iš kurių laukė mirties nuosprendžio, pasitenkino nu-teisdami jį ištremti.

Tvirty kūno ir nepalaužiamos dvasios, jis būtų labai nuvykęs savo priešus, jeigu šie Beitenhofo kameros tamsybėse būtų išvydę jo blyškiame veide švytint kankinio šypseną, bylojančią, kad akimirka išvydęs dangaus spindesį jis pamiršo žemės purvą.

Riuvardas, visiškai atsigavęs – veikiau savo valios jėga negu sulaukęs realios pagalbos, – skaičiavo, kiek ilgai įstatymo formai jį dar gali laikyti kalėjime.

Tai vyko kaip tik tuo metu, kai miesto milicijos šūksniai, sumišę su liaudies riksmis, kilo prieš abu brolius ir grasino kapitonui Tiliui, saugančiam juos nelyg pylimas. Tas gaudesys, ką tiktai plūstelėjęs kaip vanduo per potvynį kalėjimo mūrų papėdėn, pasiekė ir kalinį.

Bet kad ir koks grėsmingas buvo šis gaudesys, Kornelis nekrepė į jį dėmesio ir nesivargino atsikėlęs pasižiūrėti pro siaurą langelį su geležinėm grotom, praleidžiančiom šviesą ir garsus iš lauko.

Po ilgų kančių jis buvo toks atbukęs, jog kančios beveik tapo įpročiu. Galų gale jis jautė palaimą, kad jo siela ir protas tuoj tuoj išsivaduos iš kūno pančių, ir jam jau regėjos, kad toji siela ir tasai protas, atsiskyrę nuo materijos, sklendžia viršum jos, kaip virš beveik užgesusio židinio plevėna liepsna, palikdama jį ir kildama dangun.

Jis mąstė ir apie brolių.

Be abejo, ir dėl to, kad paslaptingu būdu, kurį vėliau atskleidė magnetizmas, nujautė jį ateinant. Tą pat akimirką, kai Janas taip buvo užvaldęs Kornelio mintis, kad Kornelis beveik šnabždėjo jo vardą, atsidarė durys; Janas įžengė vidun ir skubiu žingsniu priėjo prie kalinio lovos, o šis ištiesė sužalotas rankas ir aptvarstytas pląstakas į šlovingąjį brolių, kurį jam pavyko pralenkti ne nuopelnais savo kraštui, o tuo, kad užsitraukė dar didesnę olandų neapykantą.

Janas švelniai pabučiavo brolių į kaktą ir atsargiai paguldė ant čiužinio jo žaizdotas rankas.

– Korneli, vargšas mano broli, – tarė jis, – jums labai skauda, ar ne?

– Nebeskauda, brolau, nes matau jus.

– Ak, vargšeli Korneli, užtat man, patikėkit, skauda širdį matant jus tokį.

– Ir aš daugiau galvojau apie jus negu apie save, ir kol buvau kankinamas, man ištrūko tik vienas skundas: „Vargšas brolis!“ Bet štai tu čia, pamirškim viską. Atėjai manęs išsivesti, ar ne?

– Taip.

– Aš jau pasveikau. Padėkit man atsikelti, brolau, ir pamatysite, kad kuo puikiausiai galiu paeiti.

– Jums neteks ilgai eiti, mielasai, prie tvenkinio, už Tilio raitininkų, laukia mano karieta.

– Tilio raitininkų? Ką jie veikia prie tvenkinio?

– Ak, manoma, – tarė didysis pensionarijus su jam įprasta liūdna šypsena, – kad Hagos gyventojai norės pamatyti, kaip jūs išvažiuojate, ir bijomasi, kad gali kilti šiočia tokia sumaištis.

– Sumaištis? – perklausė Kornelis, įsmeigdamas žvilgsnį į sutrikusį brolių. – Sumaištis?

– Taip, Korneli.

– Aa, tai štai ką aš girdėjau, – pasakė kalinys tarytum pats sau. Paskui vėl kreipėsi į brolių:

– Prie Beitenhofo susirinkę žmonių, ar ne?

– Taip, broli.

– Betgi tada, norint čia ateiti...

– Ir ką?

– Kaip jie jus praleido?

– Gerai žinote, kad mes toli gražu nesame mylimi, Korneli, – pasakė didysis pensionarijus su liūdnu kartėliu. – Važiavau nuo šaliomis gatvėmis.

– Slapstėtės, Janai?

– Norėjau atsidurti pas jus negaišdamas laiko ir dariau tai, kas daroma politikoje ir jūroje, kai vėjas pučia priešpriešiais: laivavau.

Tą akimirką iš aikštės į kalėjimą atsklido dar niršesni šauksmai. Tilis vedė derybas su miesto gvardija.

– Ojoj! – šūktelėjo Kornelis. – Esate puikus vairininkas, Janai, bet nežinau, ar jums pasiseks išvesti brolių iš Beitenhofo per povandenines uolas audringoje žmonių jūroje taip pat laimingai, kaip išvedėte admirolo Trompo* laivyną į Antverpeną per Šeldės upės seklumas.

– Su Dievo pagalba, Korneli, bent jau pamėginsime, – atsakė Janas, – bet iš pradžių pasakysiu porą žodžių.

– Sakysit.

Vėl pasigirdo riksmas.

– Ojoj! – vėl šūktelėjo Kornelis. – Kaip tie žmonės įniršę! Ant jų? Ar ant manęs?

* Cornelis Tromp (1629–1691) – olandų admiras, dalyvavęs Anglijos–Olandijos karuose.

– Manau, ant abiejų, Korneli. Juk jau sakiau, broli, kad oranžistai, be kitų paikų šmeižtų, mums prikiša, kad derėjomės su Prancūzija.

– Bukapročiai!

– Taip, bet jie mums tai prikiša.

– Bet jeigu tos derybos būtų pavykusios, jos būtų apsaugojušios juos nuo pralaimėjimų prie Rėso, Orzojaus, Vėzelio ir Reinbergo. Prancūzai nebūtų perėję Reino*, ir Olandija galėtų manyti, kad tebėra nenugalima tarp savo pelkių ir kanalų.

– Visa tai tiesa, broli, bet dar akivaizdesnė tiesa, kad jeigu šiuo metu būtų rasta mūsų korespondencija su ponu de Luvua, aš, kad ir koks geras vairininkas būčiau, neišgelbėčiau tos menkos valtelės, kuri turėtų išvežti de Vitus iš Olandijos ieškoti laimės svetur. Šita korespondencija, kuri doriems žmonėms įrodytų, kaip aš myliu savo kraštą ir kiek aukų pats siūliausi sudėti dėl jo laisvės, dėl jo šlovės, šita korespondencija, patekusi į rankas mus nugalejusiems oranžistams, būtų mums pražūtis. Todėl, brangusis Korneli, tikiuosi, kad ją sudeginote prieš palikdamas Dordrechtą ir važiuodamas pas mane į Hagą.

– Brolau, – atsakė Kornelis, – jūsų susirašinėjimas su ponu de Luvua įrodo, kad pastaruoju metu jūs buvote pats iškiliausias, tauriausias ir sumaniausias Septynių Jungtinių Provincijų pilietis. Man brangi mano šalies šlovė, o ypač jūsų šlovė, brolau, ir aš šiukštu tos korespondencijos nesudeginau.

– Tada mudu žuvę šiam žemiškajam gyvenimui, – ramiai tarė buvęs didysis pensionarijus, eidamas prie lango.

– Ne, priešingai, Janai: mes išgelbėsime savo gyvybę ir kartu susigrąžinsime gerą vardą.

– Ir ką gi jūs padarėte su tais laiškais?

– Patikėjau juos Kornelijui van Barlei, savo krikšto sūnui. Jūs jį pažįstate, jis gyvena Dordrechte.

* Turimas galvoje Jungtinių Provincijų pralaimėjimas prancūzams 1672 m., Liudvikui XIV paskelbus karą.

– Ak, vargšas berniukas! Tas mielas ir naivus vaikas! Tas mokslinčius, kaip reta daug žinantis ir galvojantis vien apie gėles, kurios sveikina Dievą, ir apie Dievą, kuris gėles sukūrė! Jūs patikėjote jam mirtinai pavojingą paketą. Dabar, broli, vargšelis Kornelijus žuvęs!

– Žuvęs?

– Taip, nes jis pasirodys esąs tvirtas arba silpnas. Jei jis tvirtas (nors jam svetimi mūsų reikalai, nors jis užsidaręs Dordrechte, nors yra stebėtinai išsiblaškęs, vis tiek anksčiau ar vėliau sužinos, kas mums nutiko), jei jis tvirtas, didžiulis mus pažįstantis. Jei silpnas, išsigąs artimos pažinties su mumis. Jei tvirtas, paskelbs paslaptį, jei silpnas, ją išduos. Šiaip ar taip, Korneli, jis žuvęs, o mes – kartu su juo. Taigi, broli, kuo greičiau bėkim, jeigu dar ne per vėlu.

Kornelis pasikėlė lovoje ir paėmė brolio ranką, o šis tvarsčiams prisilietus krūptelėjo.

– Ar aš nepažįstu savo krikštasūnio? – pasakė jis. – Ar nesu išmokęs skaityti kiekvienos minties Van Barlės galvoje, kiekvieno jausmo jo širdyje? Tu klausai, ar jis silpnas, tu klausai, ar jis tvirtas? Jis nei toks, nei anoks, bet ar svarbu, koks jisai? Svarbiausia, kad jis saugos paslaptį, mat nė nežino, kokia tai paslaptis.

Janas nustebęs atsigręžė.

– O! – kalbėjo toliau Kornelis švelniai šypsodamasis. – Piuteno riuvardas – politikas, išėjęs Jano mokyklą. Kartoju, brolau, Van Barlė nežino, kokio pobūdžio ir vertės paketą jam patikėjau.

– Tada greičiau! – sušuko Janas. – Kol dar nevėlu, perduokim jam nurodymą sudeginti tą ryšulėlį.

– Per ką perduoti?

– Per mano tarną Krakę, kuris atlydėjo mane raitas ir atėjo su manimi į kalėjimą, kad padėtų jums nultipti laiptais.

– Gerai pagalvokit prieš sudegindamas tokius šlovingus dokumentus, Janai.

– Pagalvojau, jog pirmiausia, narsusis Korneli, broliai de Vitai turi išsaugoti savo gyvybę, kad išsaugotų savo garbę. Kas mus apgins mirusius, Korneli? Kas mus bent jau bus supratęs?

– Tai jūs manote, kad jie mus nužudytų, jeigu aptiktų tuos popierius?

Janas, neatsakęs broliui, ištiesė ranką į Beitenhofo aikštę, iš kur tuo metu šuorais sklido laukiniai riksmas.

– Taip, taip, – pasakė Kornelis, – gerai girdžiu tuos riksmus. Bet ką jie reiškia?

Janas atidarė langą.

– Mirtis išdavikams! – staugė prasčiokai.

– Ar dabar girdite, Korneli?

– O išdavikai – tai mudu! – tarė kalinys, pakeldamas akis į dangų ir gūžtelėdamas pečiais.

– Tai mudu, – pakartojo Janas de Vitas.

– Kur Krakė?

– Spėju, kad prie kameros durų.

– Tai pakviesk jį čia.

Janas atidarė duris; ištikimasis tarnas iš tikrųjų laukė ant slenksčio.

– Užeikit, Krake, ir gerai įsiminkit, ką pasakys mano brolis.

– O ne, nepakanka pasakyti, Janai, aš, deja, turiu parašyti.

– Ir kodėl gi?

– Todėl, kad Van Barlė neatiduos ir nesudegins paketo be tikslaus nurodymo.

– Bet ar jūs galėsite rašyti, mielasai? – paklausė Janas, pažvelgęs į vargšes rankas, baisingai apdegintas ir sužalotas.

– Ak, jei tik turėčiau plunksną ir rašalo, pamatytumėt! – tarė Kornelis.

– Štai pieštukas, bent tiek.

– Gal turite popieriaus? Man čia nieko nepaliko.

– Štai Biblija. Išplėškit pirmą lapą.

– Gerai.

– Ar jūsų rašysena bus įskaitoma?

– Pamėginkim! – tarė Kornelis, žiūrėdamas į brolių. – Pirštai, kurie atsispyrė budelio dagtims, ir valia, kuri pažabojo skausmą,

suvienys pastangas, ir būkit ramus, brolau: raidės suguls į eilutę rankai nėkart nesudrebėjus.

Ir iš tikrųjų, Kornelis paėmė pieštuką ir ėmė rašyti.

Tada pro baltą tvarstį prasisunkė kraujo lašai, pirštams spaudžiant pieštuką ištryškę iš atvirų žaizdų.

Didžiojo pensionarijaus smilkiniais tekėjo prakaitas.

Kornelis parašė:

Brangusis krikštasūni,

sudegink paketą, kurį Tau patikėjau, sudegink nepažiūrėjęs ir neatrišęs, kad nežinotum, kas jame yra: tokio pobūdžio paslaptys kaip toji, kurią slepia šis paketas, – pražūtis jų saugotojams. Sudegink jį, ir būsi išgelbėjęs Janą ir Kornelį.

Sudie. Saugok širdyje meilę man.

1672 m. rugpjūčio 20 d.

Kornelis de Vitas

Janas su ašaromis akyse nušluostė tauraus kraujolašą, nukritusį ant popieriaus, įdavė laišką Krakei su paskutiniu prisakymu ir grįžo pas Kornelį, kuris iš skausmo buvo dar labiau išblyškęs ir atrodė tuoj nualpsiąs.

– Dabar, – tarė Janas, – kai šaunusis Krakė sušvilps savo senu bocmano švilpuku, žinosime, kad jis jau nusigavęs už minios, anapus tvenkinio... Tada ir mes leisimės į kelią.

Nepraėjus nė penkioms minutėms, ilgas ir skardus švilpimas lyg jūros bangos persirito per tamsialapių guobų lajas ir užgožė riksmus Beitenhofo aikštėje.

Janas pakėlė rankas, dėkodamas dangui.

– O dabar, – tarė jis, – eime, Korneli.